

Poetka, tłumacz, badacz literatury

Ірына Багдановіч, *Залатая Горка: вершы, пераклады, артыкулы*. Мінск: Кнігазбор, 2016, 399 s.

Iryna Bahdanowicz jest doktorem nauk filologicznych i znaną współczesną poetką. Od początku kariery łączy pisarstwo artystyczne z badaniami naukowymi w dziedzinie literatury oraz działalnością kulturalno-popularyzatorską, tłumaczeniową i społeczno-polityczną. Od 2009 r. pełni funkcję przewodniczącej Oddziału Krajowego Międzynarodowego Związku Białorusienistów. Na swoim koncie ma kilka publikacji książkowych: dwie wydała jako redaktor, opublikowała tom własnych tłumaczeń oraz osiem książek autorskich. Wśród tych ostatnich znalazły się tomiki poetyckie: *Чаравікі маленства*, *Фрэскі*, *Вялікдзень*, *Альбом першакласніцы (для дзяцей)*, *Сармацкі альбом*, *Прыватныя рымляне: вершы і пераклады*, *Душа лістанаду: вершы, пераклады*, wydane w latach 1985–2013, a także dwie monografie naukowe: *Янка Купала і рамантызм* (1989), *Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння* (2001). Tom tłumaczeniowy nosi tytuł *Струмень любові* (2018) i jest zbiorem przekładów poezji Gabrieli Puzyninej z języka polskiego na białoruski, zaś świadectwem pracy redaktorskiej Bahdanowicz są publikacje *Выбраныя творы* (2010) Kazimira Swajaka (wł. Kanstancin Stapowicz) i *Выбраныя творы* (2011) Winucuka Adważnaha.

Książka pt. *Залатая Горка: вершы, пераклады, артыкулы* (2016), która jest przedmiotem niniejszego omówienia, przedstawia twórczość Iryny Bahdanowicz w przekroju chronologicznym i gatunkowym. Ta licząca 339 stron pozycja wydawnicza wyróżnia się na tle bogatego dorobku autorki. Odsłania bowiem wszystkie aspekty jej działalności twórczej: poetycki, translatorski i literaturoznawczy. Współczesna krytyka słusznie mówi o „trzech muzach” Bahdanowicz (Bielski, 2008; Makmilin, 2011; Maskwin, 2012). Wydanie tomu *Залатая Горка: вершы...* odbiło się pozytywnym echem w prasie, Internecie oraz podczas promocji w bibliotekach, muzeach i domach kultury w wielu miastach Białorusi.

Tytuł książki jest wymowny – nawiązuje do symboliki wzniesienia w Mińsku, nazywanego „Złotą Górką” (obecnie tak nazywa się jedna z ulic miasta). Z etymologią pagórka wiąże się kilka legend, z których każda wydaje się w jakiś sposób uzasadniona i przynosi wiarygodne wyjaśnienie. Złota Górką może być tłumaczona jako:

- a) miejsce, w którym ukrywano skarby;

b) miejsce, gdzie przechowywano „górkę” złotych i srebrnych monet przeznaczonych na budowę murowanego kościoła;

c) wzniesienie lśniące w promieniach słońca podczas „złotej” jesieni;

d) wzniesienie będące miejscem odpoczynku dla bogatych, posiadających dużo złota kupców, którzy skręcali tu z traktu igumeńskiego.

Innymi słowy, w micie narodowym „Złotą Gorka” posiada status elitarny i wpisywana jest w sferę *sacrum*. Funkcjonuje w świadomości Białorusinów jako pozytywne konotowany symbol bogactwa, piękna i bezpiecznego zacisza. A z jaką semantyką i symboliką wiąże się Złota Górką w pracy Bahdanowicz?

Omawiana książka składa się z czterech części: pierwsza zawiera utwory poetyckie, druga – przekłady z poezji polskiej, trzecia – artykuły, a ostatnią zatytułowano *Біяграфія і бібліяграфія*. Z powodu ograniczeń formalnych skupię się na omówieniu trzech pierwszych części. Trzeba jednak zaznaczyć, że godny uwagi może być również ostatni rozdział, przedstawiający biografię Iryny Bahdanowicz w tekście pt. *Паненка з навабеліцкага саду* (s. 339–349). Przynosi on wykaz:

a) 412 pozycji naukowych i artystycznych opublikowanych w latach 1973–2015;

b) 10 prac dotyczących redagowania naukowego;

c) 65 opracowań opatrzonych tytułem *Аб Ірыне Багдановіч*, które z jednej strony świadczą o aktywności naukowej i twórczej Bahdanowicz, z drugiej – o jej popularności na płaszczyźnie kulturowej, społecznej i naukowej.

Do części pierwszej pt. *Паэзія* (s. 7–20) weszło 17 wierszy (11 ostatnich tworzy cykl pt. *Балтыйскія абразкі*) napisanych w latach 2007–2014. Otwiera ją utwór patriotyczny *Людзі на ўзвышшы*, opowiadający o szlachetności i sile ducha narodu białoruskiego:

Кажуць хлусы: беларусы –
Людзі на балоце,
І балота іх калыска
Ў радасці й самоце.
Але мы тут скажам з верай
Хлусакам увішным:
Беларусы — гэта ўперад
Людзі на Узвышшы! (s. 7)

Antynomia obrazów „błota” i „wzgórza” jest bardzo wymowna: wbrew niesprzyjającej rzeczywistości Białorusinów nazwano „Ludźmi Wzgórza”. Taka gloryfikacja nie jest bezpodstawna, ponieważ naród ten zdołał zachować tożsamość i przeciwstawić się złu przejawiającemu się zarówno w sferze społeczno-politycznej, jak i duchowej. Chociaż tereny przez Białorusinów zamieszkiwane są podmokłe i bagniste, posiadają oni jednak „wysokiego ducha” i rozwinięte poczucie własnej „godności”. Taka identyfikacja świadczy o tym, że u podstaw białoruskiej tożsamości zbiorowej leżą wartości wywodzące się z tradycji chrześcijańskiej (wiara, nadzieja, miłość) i humanistycznej (moralność, piękno zgodne z wzorcem helleńskim). Sakralizowane

Wzgórze wzmacnia wewnętrznie, inspiruje do walki ze złem, pomaga w zachowaniu dumy i odrębności.

W poezji Bahdanowicz ważne miejsce zajmuje tematyka religijna. Bohater wiersza *На Залатой Горцы* wyznaje, że „ziemski los bez Boga to los sierocy”, natomiast w rannej ciszy kościoła upatruje wskazówek, jak iść właściwą, jasną drogą przez życie. Przewodnią myślą utworów jest spostrzeżenie, że wiara stanowi fundamentalną wartość wobec wciąż zmieniającego się świata, daje bowiem nadzieję na przedłużenie życia po ziemskiej wędrówce. Dlatego w filozoficzno-refleksyjnym wierszu *Сняшае дзень* podmiot dziękuje Bogu za „złote chwile”, szczodrość wielu łask i każdy kolejny dzień. Jednak świadomość trudów i wyzwiań rzeczywistości skłania go do sformułowania prośby o siłę, potrzebną do wytrwania w dobru, pokorę, by pozostać w zgodzie z wolą Bożą i otwierać się na dalsze łaski. Modlitewny ton pojawia się, gdy poetka pisze o potrzebie wypełniania przykazań, np. „kochać Boga i bliźniego swego, jak siebie samego” (*Ты – ветразь*). Wiersz *Ты, Хрысусе...* jest świadectwem uwielbienia postaci Jezusa Chrystusa: „Ты, Хрысусе, Збаўца наш адзіны, / Жыццё, і Ісціна, і Шлях” (s. 11). *У пілігрымцы* podejmuje temat wartości pielgrzymki i wspólnej modlitwy różańcowej. Pojawiające się w utworach poetki pierwiastki biblijne aktualizują uniwersalną wartość „wiecznych obrazów” w rzeczywistości współczesnej.

Odrębne ogniwo części pierwszej stanowi cykl poetycki *Балтыйскія абразкі*, składający się z 11 wierszy. Inspiracją do ich napisania był pobyt autorki w Szwecji, a cechą charakterystyczną utworów jest łączenie tematyki refleksyjno-filozoficznej, co dostrzec można zwłaszcza w lirykach: *Visby* (gloryfikacja starogotyckiej katedry w mieście Visby), *Балтыйскі вецер* (poczucie bezpieczeństwa pod dachem katedry) oraz *Меса ў царкве Святой Марыі* (parafraza modlitwy dziękczynnej za otrzymane łaski). Motyw tradycji rycerskiej został podjęty w wierszu *Сярэднявековы карнавал у Вісбю* (ukazującym karnawałowy tydzień, podczas którego ludzie zajmują się śpiewem na chwałę Boga i rywalizacją bojową).

System aksjologiczny bohatera lirycznego odsłaniają biblijne parafrazy wykorzystane przez artystkę w utworach poświęconych tematyce morskiej: *Плаванне, Ветраны ранак, Прагулка на ўзбярэжжы, Шторм на Готландзе*. Przestrzeń egzystencji utożsamiono z morzem, którego istotą jest ambiwalencja (urzekające piękno i niebezpieczny żywioł), kontakt z nim hartuje ducha jednostki. Optymistyczną wizję przynosi poetycki opis zegara znajdującego na kościele Świętej Marii – bije on miarowo i spokojnie, potwierdzając pozaziemską siłę swojej patronki. Rozważania o istocie północnej krainy przynosi utwór *Фартэцыя*. Prototypem bohatera lirycznego jest współczesny białoruski turysta, który snuje historiozoficzne rozważania o związku Szwecji z Białorusią, rycerzu Ragwalodzie, wyprawach Waregów, dzięki którym doszło do zetknięcia się Europy Wschodniej z kulturą kręgu śródziemnomorskiego. Pod względem tematyczno-problemowym wiersz *Готландскае руно (абразок у краме)*, wskazujący na skutki dominacji „chińszczyzny” w sklepach oraz unifikacji towarów na współczesnym rynku, różni się od pozostałych utworów cyklu. Krytyka wspomnianego zjawiska jest argumentowana zanikiem lokalnej produkcji – turysta nie znajduje niczego „miejscowego” na pamiętkę.

Cześć druga tomu pt. *Переклады з польскай мовы* (s. 23–42) zawiera przekłady wierszy czterech dziewiętnastowiecznych poetów polskich. Są to utwory: *Да каралёў, Да сяброўства, Рэспубліка (байка), Соймкі (байка)* Antoniego Goreckiego; *Песня аб Найсвяцейшай Панне Марыі Вастрабрамскай, Папялец* Gabrieli Puzyninej; *Барэйкаўшчына, Сахар-Мароз* Władysława Syrokomli oraz *Людскасць, Бернардзінец, Кацярына Ягелонка, дачка Жыгімонта I, Убогі багацей, Бедны чалавечак, Цярлівасць (Думка з казання ксяндза Скаргі на 3-ю нядзелю на Вялікадні), Кубачак Сіротка, Нясвіжскі траўнік, Кацялок, Попель I і Попель II Хростак, Леў Сапега, ваявода віленскі і гетман літоўскі, Філіжанка, Канвалія, Лён* Jana Czeczota. Wybrana do przekładów liryka obywatelska Goreckiego przywołuje idee demokracji, solidarności, wolności i sprawiedliwości społecznej. Jego bajki (*Рэспубліка, Соймкі*) stanowią ironiczną krytykę skierowaną pod adresem krzykliwych, bezradnych i leniwych polityków. Najwięcej uwagi tłumaczka poświęciła twórczości Jana Czeczota (przyjaciela Adama Mickiewicza), która z jednej strony przynosi pochwałę takich wartości, jak: wolność, miłość, sprawiedliwość, wierność, mądrość, szacunek do człowieka, z drugiej zaś potępia pychę, amoralność, pijaństwo oraz brak zasad. Wybrane do przekładu wiersze Puzyninej są osadzone w tradycji chrześcijańskiej. Idee humanistyczne i patriotyczne omawiane przez poetkę są rozpatrywane w kontekście problemów społeczno-politycznych. Na pierwszy plan wysuwa się myśl o Matce Bożej Ostrobramskiej jako ozdobie Ojczyzny-Litwy oraz błaganie o powtórzeniu poprzednich cudów – takich jak obrona Wilna – i opiekę nad sierotami (*Песня аб Найсвяцейшай Панне Марыі Вастрабрамскай*). Idealistyczny światopogląd pozwala zdystansować się wobec okrutnej rzeczywistości, a także kreślić pozytywną wizję przyszłości (*Папялец*). Można więc powiedzieć, że poezja polska w tłumaczeniach Bahdanowicz ma charakter religijny, historiozoficzny, narodowowyzwoleńczy, etyczny i filozoficzno-refleksyjny, łączy wizję idealistyczną z myślą historiozoficzną i racjonalistyczną.

Do trzeciej części omawianej książki weszły 22 artykuły literaturoznawcze. Podano w nich analizę fakty i zjawiska literatury białoruskiej w kontekście kulturowym, historycznym, społecznym i duchowym. Prace Bahdanowicz można podzielić na kilka grup problemowych, mianowicie:

a) historia literatury białoruskiej, zwłaszcza w drugiej dekadzie wieku XX i w okresie białoruskiego odrodzenia w latach 20. XX w. – temat ten można uznać za dominujący, pojawia się w tekstach: *Загадка Адэлі з Устроі* (autorka wysuwa tezę o wiarygodności identyfikacji Adeli z Ustroini z Puzyniną jako autorką chrestomatycznego poematu białoruskiego *Мачыха*); „*Дар музыкі – то твой дар, Божа!*” *Да 170-годдзя з дня нараджэння Францішка Багушэвіча; Беларускі святар — асоба і вобраз у гістарычных перыпетыях XX ст. (на матэрыяле творчасці Вінука Адважнага); Асэнсаванне постаці Франціска Скарыны ў творчасці беларускіх пісьменнікаў-святароў 1920-х гадоў* (o historycznym i kulturowym znaczeniu Franciszka Skaryny jako pierwszego drukarza białoruskiego na Słowiańszczyźnie Wschodniej); *Беларуская культурная парадыгма паэтычнай спадчыны Вінука Адваж-*

нага; Паэзія жыватворчага святла. Да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча; „Па развалінах нову ўсябытнасць ствару”: Метафара маладосці як ідэйна-эстэтычны прынцып мадэрнізму і яго актуалізацыя ў творчасці Янкі Купалы 1910-х гг.; Нацыянальная ідэя ў паэтычных сімвалах 1910–1920-х гг.; Ад паэтызацыі будучыні да апраўдання зла і апалогіі дыктатуры: беларуская авангардная паэзія 1920-х гг.;

b) wybitne postacie w historii Białorusi oraz ich obraz w literaturze: *Жыццыйны вобраз Еўфрасіні Полацкай і спосабы яго сучаснай белетрызацыі* (zdaniem autorki postać świętej jest nadal czczona, pojawia się zarówno w prozie, jak i w poezji);

c) obrazy artystyczne w aspekcie komparatystyki literackiej: *Вобраз Боны Сфорца ў польскіх і беларускіх літаратурных творах XIX і XX ст., прысвечаных Барбары Радзівіл*;

d) twórczość polsko-białoruskich poetów romantycznych w XIX w.: *Рамантычнае перасэнсаванне міфалагічных сімвалаў „чары” і „горада Божгага” ў філамацкай творчасці Адама Міцкевіча; Паэтычны катэхзіс Яна Чачота*;

e) tematyka religijna w literaturze: *Псалтыр як крыніца паэтычных інтэрпрэтацый у творчасці Казіміра Сваяка; Шлях да Святыні. Рэлігійныя матывы, сюжэты і вобразы ў беларускай літаратуры: cz. I Вобраз Храма ў беларускай паэзіі; cz. II: Вобраз Маці Божай у беларускай паэзіі; cz. III: Матуў Вялікадня ў беларускай паэзіі; Нябесная апякунка з Вільні: cz. I: Малітоўная паэзія ў гонар абраза; cz. II: Маці Божай Вастрабрамскай; Малітвы Кірыла Тураўскага ў паэтычным перастварэнні а. Язэпа Германовіча* (zdaniem Bagdanowicz w poezji o charakterze religijnym przeważają tłumaczenia modlitw do Trójcy Świętej);

f) tendencje ideologiczne i historiozofia w literaturze białoruskiej: *„Перагрынацыя” Мікалая Крыштофа Радзівіла Сіроткі ў літаратурным кантэксце эпохі; „Траянская вайна” на беларуска-літоўскіх землях: Мастацкая інтэрпрэтацыя гісторыі ў п’есе Уладзіслава Сыракомлі „Магнаты і сірата: Зоф’я, князёўна слуцкая”; Традыцыі сарматызму ў творчасці Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча*;

g) symbolika motywów i obrazów w poezji białoruskiej: *„Зіхціш ты, воля, найясней з-за крат”: Развітальны верш-запавет Кастуся Каліноўскага* (o aktualności postawy wolnościowej Katrusia Kalinowskiego, komisarza Rządu Narodowego na województwo grodzieńskie w powstaniu styczniowym, bohatera narodowego Białorusi, Litwy i Polski);

h) literackie związki białorusko-rosyjskie: *Асэнсаванне асобы і поглядаў Льва Талстога на старонках газеты „Наша Ніва” (1908–1910)*.

Wymienione prace świadczą o szerokim polu zainteresowań naukowych pisarki. Cechuje ją podejmowanie tematów opracowanych w niewielkim stopniu lub wręcz pionierskich. Teksty źródłowe, na których oparto wieloaspektowe studia, wymagają złożonej i zróżnicowanej metodologii badawczej.

Reasumując, trzy części książki *Залатая Горка...* ukazują Bahdanowicz jako poetkę o preferencjach wolnościowo-patriotycznych i religijno-chrześcijańskich, tłumaczkę poezji polskiej XIX w., badaczkę literatury białoruskiej od średniowiecza przez ro-

mantyzm aż czasów współczesnych, uwzględniając procesy kulturowo-historyczne. Świadczą również o jej dociekliwości w zakresie literatury polskiej i związków białorusko-polskich. Teksty Bahdanowicz mają w dużym stopniu charakter dydaktyczny oraz filozoficzny. Rozwinięta w nich refleksja antropologiczna i historiozoficzna podkreśla wartość tradycji chrześcijańskiej i narodowej, a także wskazuje na zagrożenia, jakie niesie globalizacja i unifikacja. Tytułowa „Złotaja Gorka” jawi się w artystycznej i naukowej interpretacji jako kategoria aksjologiczna, a jej treść podstawową stanowią: człowiek, świątynia, naród, ojczyzna oraz etos. W książce wykorzystano mit narodowy, o którym była mowa na początku niniejszego studium. Do semantyki wykreowanego obrazu Złotej Góry wprowadzono znaczenie „miejsca” sakralizowanego i mitycznego. Jednak główną uwagę skoncentrowano na wartościach duchowych (wyrażonych również w formie materialnej). Dlatego też celowo rozbudowana przez autorkę semantyka obrazu wzgórze wzbogaca jego symbolikę i kontekst w wymiarze światopoglądowym i poznawczym. Prace naukowe i twórczość literacka są ze sobą powiązane pod względem aksjologicznym i problemowo-tematycznym, odsłaniają nie tylko wspólne fakty kultury oraz historii białoruskiej i polskiej, ale również wciąż aktualne wartości.

Ludmila Siryk

Bibliografia

Źródła

Bahdanowicz, Iryna. (2016). *Zalataja Horka: wierszy, pierakłady, artykuły*. Minsk: Knihazbor. [Багдановіч, Ірына. (2016). *Залатая Горка: вершы, пераклады, артыкулы*. Мінск: Кнігазбор].

Opracowania

- Bielski, Aleś. (2008). *Duchouna-estetycznyja szukanni Iryny Bahdanowicz*. W: Aleś Bielski. *Halasy i wobrazy: litaraturna-krytycznyja artykuły* (s. 171–175). Minsk: Litaratura i Mastactwa. [Бельскі, Алесь. (2008). *Духоўна-эстэтычныя шуканні Ірыны Багдановіч*. У: Алесь Бельскі. *Галасы і вобразы: літаратурна-крытычныя артыкулы* (с. 171–175). Мінск: Літаратура і Мастацтва].
- Maskwin, Andrej (2012). „Uzwyższa” zastajecca i na sionnia uzoram: hutarka z Irynaj Bahdanowicz. *Dziejaslou*, 57(2), s. 309–314. [Масквін, Андрей. (2012). „Узвышша” застаецца і на сёння ўзорам: гутарка з Ірынай Багдановіч. *Дзеяслоў*, 57(2), s. 309–314].
- Makmilin, Arnold. (2011). *Iryna Bahdanowicz*. W: Arnold Makmilin. *Pismienstwa u chłodnym klimacie: bielaruskaja litaratura ad 70-ch hh. XX st. da naszych dzion* (s. 355–360). Białostok: Orthdruk. [Макмілін, Арнольд. (2011). *Ірына Багдановіч*. У: Арнольд Макмілін. *Пісьменства ў халодным клімаце: беларуская літаратура ад 70-х гг. XX ст. да нашых дзён* (с. 355–360). Беласток: Orthdruk].